

Мр Ненад МИЛИЋ,
Полицијска академија

СИМПТОМАТСКА СЛИКА ОСУМЊИЧЕНОГ ТОКОМ ПРОЦЕСА САСЛУШАЊА

Резиме: Симптоматска слика осумњиченог представља корисну допуну садржине вербалног исказа осумњиченог тако што може наглашавати, мењати или чак негирати смисао онога што он говори. Због тога, њене манифестације све време трајања радње саслушања морају бити уочаване, анализирани и на прави начин тумачене. Овај рад настоји да укаже на значај поузданог тумачења симптоматских реакција осумњиченог као и на неке проблеме који се том приликом могу јавити.

Кључне речи: симптоматска слика осумњиченог, саслушање осумњиченог, исказ осумњиченог, откривање лажи, понашање осумњиченог.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Саслушање осумњиченог представља посебан облик законом дефинисане комуникације током које између оперативног радника¹ и осумњиченог долази до размене информација. Оперативни радник и осумњичени, током процеса саслушања, не комуницирају само вербалним комуникационим системом, већ и невербалним. Резултати екстензивних истраживања која је спровео *Ray Birdwhistell* показују да само 10% поруке коју један саговорник упућује другом током процеса комуникације чине речи, а да је све остало невербално понашање². До истог закључка су дошли *Zulawski* и *Wicklander* који истичу да мање од 10% комуникације између две особе чине речи, 55% - 65% је невербално понашање, док 30% - 40% процеса комуникације чини висина гласа³. Као што се из претходно наведеног може видети, само 10% садржине поруке коју један саговорник упућује другом, током процеса комуникације, чине речи, док преосталих 90% комуникације чине два облика понашања:

¹ Овај рад се, пре свега, односи на саслушање осумњиченог од стране полиције у преткривичном поступку па се зато и употребљава термин "оперативни радник" у значењу овлашћеног службеног лица МУП које ради на пословима сузбијања криминалитета.

² Наведено према: Ed Nowicki, *Body language, Law & Order, Wilmette*, august 2001, str. 27.

³ Zulawski, D.E., Wicklander, D.E.: *Practical aspects of interview and interrogation*, CRC press, 2002, стр. 106.

- **НЕВЕРБАЛНО ПОНАШАЊЕ** кога чине опште држање (став) тела, покрети делова тела (положај и покрети главе, фацијална експресија, покрети руку са шаком и прстима, покрети ногу са стопалима), као и појаве појачаног знојења, промене у ритму рада срца, ритму дисања⁴, сушење усана и др., и
- **ВЕРБАЛНО ПОНАШАЊЕ** које обухвата карактеристике вербалног исказа осумњиченог, односно какве одговоре осумњичени даје⁵ и на који начин он то чини (да ли долази до промене јачине и висине гласа⁶, замуцкивања, каква је учесталост и трајање пауза које осумњичени прави приликом исказивања, којом брзином исказује...).

Због тога оперативни радник који своју пажњу током процеса саслушања, усмерава искључиво ка садржини вербалног исказа осумњиченог, не обраћајући, притом, пажњу на начин на који он исказује (вербално понашање), као и на покрете тела који то казивање прате (невербално понашање), у највећем броју случајева неће имати успеха у спровођењу радње саслушања осумњиченог. То је последица тога што изговорене речи носе само мали део поруке коју један саговорник упућује другом током процеса комуникације, а све остало долази кроз начин на који су те речи изговорене и покрете делова тела који прате изговор тих речи. Резултати претходно поменутих истраживања то потврђују.

Невербално и вербално понашање осумњиченог могу представљати корисну допуну садржине вербалног исказа осумњиченог, тако што могу наглашавати, мењати или чак негирати смисао оног што осумњичени говори. Истовремено она могу представљати и потпуно самосталан начин саопштавања који упућује на нешто сасвим друго од онога што је предмет вербалне комуникације.

Још пре много стотина година, људи су били свесни значаја који има невербално и вербално понашање осумњиченог за утврђивање његове кривице. Тако, 900. године п.н.е. на комаду папируса особу која лаже неко је описао на следећи начин: *"Он не одговара на питања, ако и одговори, његов одговор је двосмислен, он говори глупости, трља велики ножни прст о земљу, дрхти, чешка се по глави..."*. Резултати неких савремених истраживања показују да се људи ни данас, после скоро 3000 година, нису много променили. Због тога, свако саслушање осумњиченог које се заснива на усвајању и анализи само вербалних садржаја, при чему невербално и вербално понашање бивају

⁴ За анализу психолошких "одговора" (нпр. промене крвног притиска, промене у раду срца, промена начина дисања, знојење...) неопходна је посебна опрема - полиграф.

⁵ На лаж осумњиченог може указивати, између осталог, и то какви су одговори које он даје. У вези са тим можемо разликовати неколико типова (врста) одговора: негативни одговори (одговори којима осумњичени негира нешто или пак исказује одбојност, неприхватање неког објекта, особе или мишљења), задовољавајући одговори (одговори који имају смисла и који се чине веродостојним и разумним), одговори који садрже информације ирелевантне за кривично дело поводом којег се саслушање предузима, уопштени одговори (одговори који су у великој неодређени, генерализовани), персонализовани одговори (тзв. самообраћајући одговори који су дати у првом лицу, који се односе на самог осумњиченог и препознају се по томе што у себи садрже речи попут: ја, мени, моје и сл.), директни одговори (одговори који су јасни, прецизни и као такви погађају у саму срж питања) итд.

⁶ Постављањем говорног органа у одређени положај и јачим или слабијим потискивањем ваздуха кроз душник може да се мења амплитуда таласа (јачина гласа) или фреквенција таласа (висина гласа).

БЕЗБЕДНОСТ

запостављени, у највећем броју случајева неће бити успешно јер се на тај начин у великој мери осиромашује процес комуникације. Дакле, невербално и вербално понашање све време трајања процеса саслушања морају бити уочавани, анализирани и на прави начин тумачени.

СИМПТОМАТСКА СЛИКА ОСУМЊИЧЕНОГ

У нашој литератури невербално и вербално понашање осумњиченог означава се појмом "симптоматска слика осумњиченог". Аутори који се у својим радовима баве невербалним и вербалним понашањем током процеса комуникације, или не дају дефиницију симптоматске слике, или ако је дају, дефинишу је на следећи начин: Симптоматска слика *представља скуп спољашњих манифестација невербалног карактера присутних у понашању особе која се испитује*⁷. Такође, исти аутори све манифестације симптоматске слике деле у три групе:

- ФИЗИЧКЕ (фацијална експресија и покрети појединих делова тела (главе, руку, ногу, трупа као и држање тела у целини)),
- ПСИХИЧКЕ (долазе до изражаја кроз активирање одбрамбених механизма што се манифестује кроз појачану љутњу, дрскост, нервозу, анксиозност, привидну хладнокрвност и опуштеност када се то у конкретной ситуацији не очекује),
- АУДИОВИЗУЕЛНЕ [промене у интензитету и висини гласа и начину говора (мењање ритма говора, наглашавање појединих речи, измена боје гласа заостајивање током говора, замуцкивање, говор без смисла...)]. Такође, манифестују се и приликом својеручног писања изјаве у виду правописних грешака, дрхтања рукописа и др.]

Ако се пажљиво анализира горе наведена трипартитна подела манифестација симптоматске слике, уочава се једна нелогичност. Наиме, један, од укупно три, сегмента симптоматске слике јесу **аудиовизуелне** манифестације. Сам термин "аудиовизуелан" јесте сложеница која се састоји од две речи: аудио (од латинског глагола *audio* - чути) и визуелан (од латинског *visu* - видни, који се види). Дакле, ако се то има у виду онда би се под аудиовизуелне манифестације могле подвести све оне манифестације симптоматске слике које се могу опазити чулом вида или пак чулом слуха. Када смо то увидели, можемо поставити питање: Да ли саставни део **аудиовизуелних** манифестација, као једног од три сегмента симптоматске слике, могу бити и физичке (покрети делова тела...), као и психичке манифестације симптоматске слике? Наиме, оне се или чују, или виде. Очигледно је да сама класификација није добра обзиром да унутар себе садржи преклапање. Због тога, много је боље манифестације симптоматске слике поделити у две групе:

⁷ Алексић, Ж., Миловановић, З.: Лексикон криминалистике, стр. 279.; Симоновић, Б.: Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду, Правни факултет, Крагујевац, 1997, стр. 157.; Modly, D., Корајлић, Н.: Криминалистички рјечник, Центар за културу и образовање Тешањ, Тешањ, 2002, стр. 581., итд.

- **ВЕРБАЛНЕ СИМПТОМАТСКЕ РЕАКЦИЈЕ** које би обухватале карактеристике вербалног исказивања осумњиченог, односно, какве одговоре даје и на који начин то чини, и
- **НЕВЕРБАЛНЕ СИМПТОМАТСКЕ РЕАКЦИЈЕ** које обухватају опште држање (став) тела, покрете делова тела (положај и покрети главе, фацијална експресија, покрети руку са шаком и прстима, покрети ногу са стопалима), као и појаве појачаног знојења, промене у ритму рада срца, сушење усана и др.

Дакле, скуп вербалних и невербалних симптоматских реакција које се манифестују код осумњиченог током саслушања, чине његову симптоматску слику.

Манифестације симптоматске слике настају као резултат бурних емоционалних преживљавања, а највише страха, кроз које пролази испитаник у ситуацији када је суочен са кривичним прогоном и казном. На интензитет испољавања симптоматских реакција утичу:

- тежина кривичног дела,
- опште карактеристике личности испитаника,
- услови испитивања,
- став испитивача⁸.

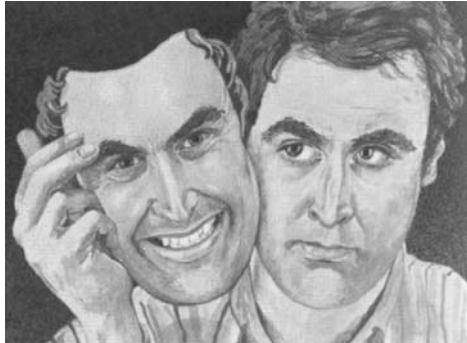
Симптоматска слика не указује на лаж осумњиченог, већ на психичко стање осумњиченог у тренутку његовог испољавања. Ова стања су често управо подстакнута лагањем, али могу бити последица сасвим других узрока. Због тога има судских психолога и криминалиста који упозоравају да о овим реакцијама испитиваног не треба говорити као о знацима лажи, већ једино о опомињућим симптомима говора тела⁹.

Обзиром да је мање подложна свесној контроли, симптоматска слика омогућава да се о карактеристикама личности и психичким збивањима испитаника сазна далеко више него што је он сам спреман да покаже. Наиме, за учиниоца кривичног дела који се нашао у улози испитаника, лаж представља основни начин одбране. Он је износи вербалним путем и све време се труди да изговорене речи усклади са телесним кретањима. Концентрисан на контролу изговорених речи, он неким деловима тела влада боље, док други делимично или потпуно измичу његовој контроли. У стању повећане напетости, несагласност између садржине изговорених речи и манифестација које их прате постаје све очигледнија¹⁰, а лаж постепено "испливава" на површину.

⁸ Алексић, Ж., Миловановић, З.: Лексикон криминалистике, Глосаријум, Београд, 1999, стр. 279.

⁹ Bender, Réder, Nack: Tatsachenfestellung vor Gericht, наведено према: Симоновић, Б.: Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду, Правни факултет, Крагујевац, 1997, стр. 157.

¹⁰ Алексић, Ж., Миловановић, З., оп. цит., стр. 279.

Слика 1 Правилно уочавање и интерпретација манифестација симптоматске слике омогућавају нам да скинемо "маску" осумњиченог и откријемо истину.

Манифестације симптоматске слике нарочито долазе до изражаја код оних делова исказа осумњиченог где он не жели да пружи искрен одговор (тзв. конфликтне зоне), односно покушава нешто да прикрије. На тај начин симптоматска слика говори оперативном раднику на ком месту током процеса саслушања је дошло до губитка спокојства и узнемирења осумњиченог. У том случају задатак оперативниг радника је да дубље истражи узроке тог неспокојства и узнемирења, при чему лаж осумњиченог може бити само један од могућих узрока.

Сличности и разлике између симптоматске слике невинно осумњиченог и стварног извршиоца - опште напомене

У криминалистици се чине бројни покушаји како би се манифестације симптоматске слике систематизовале у две групе - групу симптоматских реакција својствених стварном извршиоцу и групу симптоматских реакција својствених невинно осумњиченом. Међутим, то нимало није лако. Иако постоје врло значајне разлике у њиховом понашању и симптоматској слици, постоје и неке сличности. У даљем току рада указаће се на неке од њих.

Основна сличност симптоматских слика невинно осумњиченог и стварног извршиоца је у томе што се и невинно осумњичени и стварни извршилац током процеса саслушања могу налазити у стању **емоционалне напетости**. Постоје најмање три узрока емоционалне напетости невинно осумњиченог лица:

1. чињеница да против њега постоји сумња да је учинио нешто што он, заправо, није,
2. брига о томе да ли ће током процеса саслушања његова невиност бити доказана,
3. брига о томе да ли ће полиција открити неки његов ранији преступ (наравно ако он постоји).

Са друге стране, узрок емоционалне напетости стварног извршиоца произилази из чињенице да је, као последица извршеног кривичног дела, код њега присутан страх од откривања на који се надовезује страх од казне. Међутим, док емоционална напетост осумњиченог временом слаби, дотле емоционална напетост стварног извршиоца све више јача.

Такође и код невинно осумњиченог и код стварног извршиоца може постојати, јаче или слабије присутан, **страх**. Наиме, док невинно осумњичени страхује да не буде оптужен да је учинио нешто, што он, заправо, није, код стварног

извршиоца постоји страх од санкције која може уследити због извршеног кривичног дела. Међутим, за разлику од невинно осумњиченог, чији страх временом слаби обзиром да се његова невиност потврђује, код стварног извршиоца то није случај. Како време пролази и оперативни радник (испитивач) се приближава истини, он постаје све нервознији. Самим тим испољавање симптоматских реакција (невербалних и вербалних) постаје интензивније.

Такође, **љутња** представља понашање које подједнако испољавају и стварни извршиоци и невини, с тим што стварни извршиоци иду до краја и постају непристојни, свадљиви и провокативни¹¹. Узроци због којих невинно осумњичени могу испољавати љутњу су различити: ранија негативна искуства са полицијом, одсуство са посла и губитак дневнице итд. *Inbau, Reid* и *Buckley* истичу да је симулирану љутњу стварног извршиоца веома тешко разликовати од искрене љутње невинно осумњиченог. Међутим, ови аутори истичу да се љутња стварног извршиоца и невинно осумњиченог разликује по својој истрајности испољавања. Наиме, стварном извршиоцу ће бити много теже да своју "љутњу" задржи дужи временски период - дакле, они истичу да симулирана љутња стварног извршиоца много брже нестаје од искрене љутње невинно осумњичене особе¹².

Мирноћа је још једна карактеристика понашања која може бити заједничка и стварном извршиоцу и невинно осумњиченом. Мирноћа је начин којим се стварни извршилац жели прилагодити околини и изгледати, што је могуће више, доброћудније. Он избегава причу из страха да се не би уплео у лажи. Са друге стране, невинно осумњичени је миран због страха и запрепаштења што се уопште догодило да он дође у ситуацију да мора доказивати своју невиност. Међутим, што дуже разговор траје, невинно осумњичени постаје опуштенији, почиње слободно разговарати и сарађивати док, с друге стране, стварни извршилац веома ретко мења стање своје разговорљивости¹³.

Осим сличности постоје и разлике. Невинно осумњичени најчешће не испољава отпор и не показује знаке агресивности према оперативном раднику. Код њега, по правилу, постоји спремност на сарадњу са оперативним радником, обзиром да зна да није извршилац и да с правом очекује да се то и утврди. Са друге стране, стварни извршилац осећа отпор према оперативном раднику у ситуацији у којој се налази, тешко успева да се контролише и да прикрије свој отпор, а некада га намерно и свесно манифестује у виду бунта. Присутна је и прикривена агесија, коју такође тешко обуздава, а повремено и намерно манифестује ради уверљивости да је невин¹⁴.

Као што се из претходно наведеног може видети, понашања невинно осумњиченог и стварног извршиоца, осим разлика, могу имати и извесне сличности. Читаву ситуацију компликује и то да се стварни извршилац некада

¹¹ Росо, З.: Информативни разговор и интервју, Министарство унутрашњих послова, Загреб, 1995., стр. 132.

¹² Inbau, F.E., Reid, J.E., Buckley, J.P.: *Criminal Interrogation and Confessions*, наведено према: Gudjonsson, G.: *The psychology of interrogations, confessions and testimony*, John Wiley & Sons, 1992, стр. 28. До данас нису предузета истраживања која би потврдила овај став, али ако се има у виду богато искуство ових аутора у спровођењу радње саслушања, овај став итекако добија на значају.

¹³ Росо, З., оп. цит., стр. 132.

¹⁴ Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1998., стр. 195.

БЕЗБЕДНОСТ

може понашати као невина особа, као што и невина особа може испољавати симптоме кривице. Због свега тога, **настојање да се одређена понашања припишу одређеној категорији осумњичених, било стварном извршиоцу, било невино осумњиченом, не треба апсолутизовати, већ их треба прихватити условно и признати им само орјентационо-елиминациону вредност.**

ФАКТОРИ КОЈИ УТИЧУ НА ИНТЕНЗИТЕТ МАНИФЕСТОВАЊА НЕВЕРБАЛНИХ И ВЕРБАЛНИХ СИМПТОМАТСКИХ РЕАКЦИЈА

На интензитет манифестовања невербалних и вербалних симптоматских реакција утичу најмање три фактора:

ОСЕЋАЊА КРИВИЦЕ И СТРАХА

Код особе која лаже могу се појавити осећања кривице и страха. Наиме, узмимо пример неког лица које је извршило кривично дело крађе. То лице може осећати *кривицу* због тога што је узело новац који није зарадило (то не треба очекивати код неемоционалних преступника¹⁵), док, обзиром да постоји опасност од санкције због учињеног кривичног дела, код њега може бити присутно и *осећање страха*.

У којој мери ће бити изражено осећање кривице зависи, пре свега, од:

- **карактеристика личности особе која лаже** - неким особама лагање не представља никакав проблем обзиром да је то један од основних начина којима они долазе до својих циљева (неемоционални преступници). Код таквих особа осећање кривице се неће појавити.
- **карактеристике саме ситуације у којој настаје лаж** - узмимо пример особе која се користи лажима како би обезбедила егзистенцију својој породици. У овој ситуацији лаж је морално "оправдана" и самим тим осећање кривице се, по правилу, не појављује.

У којој мери ће бити присутно осећање страха код осумњиченог зависи, пре свега, од:

- **особе којој је лаж намењена** - ако особа која лаже мисли да је њен саговорник вешт у откривању лажи, код ње ће страх бити манифестован у већој мери него што би то било случај да је у питању особа која се може лако преварити,
- **у којој мери особа која лаже мисли да је вешта у лагању** - неке особе су веома добре у лагању и оне то знају. Због тога је њихово самопоуздање на веома високом нивоу, а самим тим и страх да буду ухваћени у лажи мања.

¹⁵ Под неемоционалним преступницима подразумевају се професионални криминалци, повратници, учиниоци кривичних дела код којих је користољубље био доминантан покретач криминалне делатности, као и рационална и интелигентна лица. Ове особе ми класификујемо као "неемоционалне" зато што код њих најчешће не долази до појаве осећања гриже савести, кајања, а када и реагују на овај начин та реакција је мањег интензитета од оне која је својствена емоционалним преступницима. По правилу, једина брига неемоционалних преступника је да ли ће бити ухваћени и осуђени или не - код њих не постоји осећај кривице већ само страх од казне.

- **санкције која може уследити уколико лаж буде откривена** - страх ће бити у већој мери присутан код осумњиченог коме, у случају да његова криминална делатност буде доказана, прети казна од 20 година затвора, него код осумњиченог који може бити кажњен новчаном казном од неколико стотина динара¹⁶.

Као последица присутних осећања кривице и страха код осумњиченог треба очекивати избегавање контакта очима, обзиром да ће особа која лаже избегавати да погледа у очи оперативном раднику (то не треба очекивати код неемоционалних преступника), али и симптомима стреса и емоционалне напетости што за последицу има повећање броја невербалних и вербалних симптоматских реакција. На крају треба истаћи и то да, што су **осећања кривице и страха снажније изражена, невербалне и вербалне симптоматске реакције ће бити интензивније**. Самим тим, лаж осумњиченог ће се лакше открити.

КОМПЛЕКСНОСТ (СЛОЖЕНОСТ) ЛАЖИ

Процес лагања може бити когнитивно¹⁷ веома захтеван процес. Током процеса саслушања особа која лаже мора у исто време да води рачуна не само о томе да ни један сегмент његовог исказа не буде противуречан неком другом, већ и да не буде противуречан сазнањима којима располаже, или би могао располагати оперативни радник. Такође, осумњичени, све време трајања процеса саслушања, мора да памти оно што је раније рекао, како би, ако се од њега то затражи, могао поновити неки део свог исказа. У највећем броју случајева то ће захтевати знатне когнитивне напоре. Као последица тога, осумњичени, како би све држао под контролом, принуђен је да прави "паузе" током којих би могао размислити шта да каже. Такође, из истог разлога он спорије говори, понавља делове реченице и сл. Осим тога, сконцентрисан на оно што говори, он занемарује покрете руку (који су мање бројни и под мањом контролом свести), али и избегава контакт очима (поглед оперативног радника му омета концентрацију која му је толико неопходна за лаж).

Са друге стране, треба истаћи и то да осумњичени неће увек бити изненађени и самим тим приморани да пред оперативним радником смишљају шта ће рећи. Они најчешће знају каква питања могу очекивати током саслушања, тако да често имају унапред спремне и одговарајуће одговоре. У ситуацији када је лаж претходно добро припремљена, она не захтева веће когнитивне напоре и у том случају не можемо говорити о њеној комплексности. Такође, треба указати и на постојање таквих ситуација где осумњичени неће морати ништа да исказује (измишља) што би захтевало од њега, мање или веће, когнитивне напоре, већ ће бити довољно само да прећути неке информације¹⁸. У случајевима када лаж не захтева веће когнитивне напоре (пре-

¹⁶ Vrij, A.: Detecting lies and deceit, John Wiley & Sons, Chichester-England, 2002., стр. 25.

¹⁷ Когниција (*cognitio* - сазнање, знање) је општи појам који обухвата различите сазнајне функције, механизме и процесе (опажање, мишљење, памћење, закључивање, разумевање, имагинација, увиђање итд.). Према психологији моћи когниција је једна од три основне категорије менталних моћи, док су друге две *афекција* (емоције) и *конација* (воља).

¹⁸ На пример, лице које кријумчари дрогу преко границе, на питање цариника шта му је у торби, довољно је да прећути да има сакривену дрогу. Дакле, не мора ништа да измишља и лаже што би од њега захтевало неке веће когнитивне напоре.

БЕЗБЕДНОСТ

тходно је добро припремљена или се ради о тзв. лажи прећуткивањем) може се уочити неуобичајено брзо исказивање осумњиченог (као да је исказ научио "напамет"), одсуство грешака у исказивању (на пример, понављање делова реченица, речи, непотпуност реченица...), о давно прошлим догађајима он исказује без имало присећања и сл.

На крају можемо закључити да као последица комплексности (сложености) лажи долази до **смањења невербалних симптоматских реакција** (осумњичени сконцентрисан на вербално исказивање запоставља невербално, односно, покрете делова тела), с једне стране, али и до повећања вербалних симптоматских реакција (паузе, спорији говор, понављање речи или читавих реченица, непотпуност реченица и сл.), с друге стране. Међутим, у случају када лаж није комплексна (претходно је добро припремљена или се ради о тзв. лажи прећуткивањем) треба очекивати потпуно другачије понашање - **исказ осумњиченог је неуобичајено "идеалан" и као такав он треба да привуче пажњу оперативног радника, при чему, то "савршенство" исказа (одсуство вербалних симптоматских реакција) представља индицију која треба да укаже на лаж осумњиченог.**

НАСТОЈАЊЕ ОСУМЊИЧЕНОГ ДА ИСКОНТРОЛИШЕ СВОЈЕ ПОНАШАЊЕ

Осумњичени у намери да избегне манифестовање симптоматских реакција које га могу одати, а које настају као последица код њега присутног осећања кривице и/или страха, односно, комплексности лажи коју износи, настоји да сузбије (контролише) њихово манифестовање. Сузбијајући такве симптоматске реакције он настоји да на оперативног радника остави утисак особе која говори истину. Међутим, у настојању да то учини он често испољава неприродно понашање која га може одати. На пример, особа која жели нешто да прокријумчари преко границе зна да не сме, ако не жели да изгледа сумњиво, да избегава контакт очима са цариником. Знајући то, она интензивно гледа цариника у очи, што делује неприродно и самим тим, привлачи његову пажњу. Такође, осумњичени у настојању да не побуди сумњу оперативног радника не прави сувишне покрете иако је уобичајено да људи направе по који сувишни покрет, говори једноличним тоном, избегава да прави паузе током говора (говоре као да су научили напамет) и сл. Као последица свега тога, **њиховом понашању недостаје спонтаност, оно је ригидно, превише прорачунато, једном речју, неприродно.**

Треба истаћи да су резултати бројних истаживања показали да особа која лаже најлакше може контролисати манифестације фацијалне експресије, док јој је теже да контролише покрете делова тела и промене висине гласа¹⁹.

Aldert Vrij оправдано указује на то да се детаљнијом анализом, горе наведених, фактора који утичу на интензитет манифестовања вербалних и невербалних симптоматских реакција уочавају извесне контрадикторности. Наиме, док као последица присутних **осећања кривице и страха** можемо очекивати повећани број невербалних симптоматских реакција (што је последица нервозе и напетости), дотле **настојање осумњиченог да искон-**

¹⁹ DePaulo, B.M., Stone, J.L., Lassiter, G.D.: Deceiving and detecting deceit, objavqeno u: Schenkler, B.M. (Ed.): Personality and social psychology bulletin No. 13, 1987, наведено према: Vrij, A., оп. цит., стр. 30.

тролише своје понашање и комплексност лажи која се изговара (осумњичени скоцентрисан на лаж запоставља покрете руку, прстију, ногу...) сугеришу на то да требамо очекивати смањен број невербалних симптоматских реакција осумњиченог.

Такође, као последица присутних **осећања страха и кривице** (односно нервозе и напетости) и **комплексности лажи** треба очекивати веће паузе током говора, грешке приликом говора (повнављање речи и реченица, непотпуност реченица, граматичке грешке...), док, са друге стране, **настојање осумњиченог да исконтролише своје понашање** сугерише на то да требамо очекивати смањен број оваквих вербалних симптоматских реакција.

Осим тога, присутна **осећања кривице и страха** као и **комплексност лажи** која се исказује, указују на то да код осумњиченог треба очекивати избегавање контакта очима, док са друге стране, **настојање осумњиченог да исконтролише своје понашање** указује на то да ће он задржати контакт очима и да се, када је реч о овој симптоматској реакцији он неће разликовати од особа које искрено исказују²⁰.

Који од ових фактора ће у сваком конкретном случају преовладати и у највећој мери "обликовати" понашање осумњиченог, зависи, пре свега, од карактеристика личности осумњиченог и ситуације у којој настаје лаж. Такође, треба истаћи и то да манифестовање симптоматских реакција треба очекивати само ако је код осумњиченог присутно осећање кривице и страха, односно ако је лаж комплексна и захтева знатан когнитивни напор осумњиченог како би успешно била презентирана. У супротном њих не треба очекивати.

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НЕВЕРБАЛНИХ И ВЕРБАЛНИХ СИМПТОМАТСКИХ РЕАКЦИЈА ОСУМЊИЧЕНОГ

Оперативни радник, оцењујући понашање осумњиченог, треба бити свестан да је понашање сваког човека када покушава да прикрије истину у извесној мери јединствено. Чињеница је да не постоји неки универзални модел понашања невино осумњичених особа и стварних извршилаца, али се, ипак, извесна уопштавања могу учинити и, на основу тога, разликовати понашања која су својствена невино осумњиченом од оних која су својствена стварном извршиоцу. Међутим, такво разликовање има искључиво оријентациони значај и претерано инсистирање на њему често одводи у заблуду у погледу кривице (искрености) одређеног лица.

Да би оперативни радник могао поуздано да протумачи понашање осумњиченог током процеса саслушања, он мора:

1. Учити какво је нормално, уобичајено понашање осумњиченог у ситуацијама када он није под стресом (тзв. контролни модел понашања)

Кључна ствар у оцени вредности како невербалног тако и вербалног понашања осумњиченог, а која се у нашој пракси небројено пута запоставља, је неопходност да се **уочи какво је нормално, уобичајено невербално и**

²⁰ Vrij, A., оп. цит., стр. 27.

БЕЗБЕДНОСТ

вербално понашање осумњиченог (тзв. контролни модел понашања ²¹), дакле, понашање које је осумњиченом својствено у ситуацијама када није под стресом, притиском, када нема разлога да страхује за своју будућност, односно, кад није под утицајем било каквих фактора који могу утицати на промену његовог понашања. Такав модел понашања оперативни радник сазнаје, пре свега, у уводном разговору са осумњиченим²².

Такође, оперативни радник мора имати у виду да манифестовање одређених симптоматских реакција (промена понашања) код осумњиченог, не мора бити последица тога што он не говори истину, већ непријатности ситуације у којој се он налази. Међутим, ако је реч о невинно осумњиченом, такве промене понашања биће присутне само у почетном периоду процеса саслушања, док он не осети да нема чега да се плаши. Тада он постаје опуштенији. Напетост која је карактерисала његово понашање на почетку саслушања нестаје. Дакле, једини страх невинно осумњиченог је да му оперативни радник неће поверовати. Чим оперативни радник тај страх изазван неповерењем неутралише, невинно осумњичени постаје опуштенији. Са друге стране, напетост стварног извршиоца не престаје како саслушање одмиче, већ, напротив, што га у већој мери оперативни радник "притиска" доказима, она постаје све већа. Самим тим и манифестације симптоматске слике бивају израженије.

2. Уочити време када се симптоматске реакције манифестују

Највећи број невинно осумњичених у извесној мери испољиће промене понашања које могу указивати на то да они не говори истину. Разлози за то могу бити различити, при чему је на неке од њих претходно указано (напетост која није узрокована кривицом...). Да би са успехом оценио њихову вредност испитивач мора уочити време када се оне јављају. Наиме, ако се извесне симптоматске реакције појављују све време трајања процеса саслушања, оне не морају нужно указивати на то да осумњичени не говори истину. Међутим, ако до њих долази у "критичним" тренуцима саслушања (тзв. конфликтне зоне), када, на пример, оперативни радник постави осумњиченом неко непријатно питање или га пак суочи са неким непријатним доказом, вероватноћа да осумњичени у том тренутку лаже је велика.

Пример:

Чести су случајеви да осумњичени током процеса саслушања поправља положај своје кравате (исправља је, стеже, отпушта и сл.). Некада за тим стварно може постојати потреба (на пример, кравата га заиста стеже, искривила се и сл.), међутим, некад то неће бити случај већ намештање кравате представља "изговор" да он прекине контакт очима са оперативним радником

²¹ Свако одступање понашања осумњиченог од тзв. контролног модела, може представљати индицију да осумњичени не говори истину. У странијој литератури за означавање тзв. контролног модела понашања употребљавају се називи попут "suspect's truth-telling norm", "suspect's behavioural norm" или "suspect's behavioural baseline".

²² Оперативни радник започиње да процењује понашање осумњиченог оног тренутка када га први пут угледа. Ручујући се са осумњиченим, оперативни радник ће обратити пажњу на то да ли осумњичени невољно пружа руку, да ли му рука дрхти док је испружена, да ли је сува и топла или хладна и знојава. Иако ништа од претходно наведеног није доказ да осумњичени нешто крије, то може бити прва индиција да се нешто неуобичајено дешава код њега. Затим ће оперативни радник кроз један необавезан, опуштен разговор покушати да сазна како се осумњичени невербално и вербално понаша када прича о неким обичним стварима, које се не односе (ни непосредно, нити посредно) на догађај који је предмет саслушања.

(у том случају се "дотеривање" кравате означава термином *измишљени посао*²³). У практичном поступању то би могло изгледати овако:

ситуација I

ОПЕРАТИВНИ РАДНИК: "Петре, реци ми искрено, да ли си ти проневерио сав онај новац који ти је био поверен?"

ОСУМЊИЧЕНИ: (Затезање кравате траје неколико секунди па тек онда следи одговор на постављено питање) "Не, нисам"

ситуација II

ОПЕРАТИВНИ РАДНИК: "Петре, реци ми искрено, да ли си ти проневерио сав онај новац који ти је био поверен?"

ОСУМЊИЧЕНИ: "Не, нисам" (успостављен контакт очима, спонтан одговор, десетак секунди касније осумњичени затеже кравату)

И у једном и у другом случају затезање кравате учињено је на исти начин али у различито време. Међутим, можемо извести закључак да је у првој ситуацији затезање кравате представљало тзв. *измишљени посао*, док у другој ситуацији то највероватније није био случај.

3. објективно сагледавати понашање осумњиченог

Оперативни радник се мора чувати **предрасуда** које код њега постоје у погледу кривице осумњиченог. Тако, ако је код њега пре почетка саслушања постојало уверење о томе да осумњичени кога саслушава није крив, односно да јесте крив, велика је вероватноћа да ће он у том смислу и тумачити његове симптоматске реакције током саслушања. Као последица тога он ће јачу снагу давати оним симптоматским реакцијама које подржавају такво његово уверење, док ће остале да занемарује или пак да им даје слабији значај.

Током саслушања оперативни радник ће неминовно изградити своје уверење о кривици осумњиченог. Међутим, он никако не сме дозволити да осумњичени сазна какво је оно, јер последице тога могу бити изузетно опасне. Наиме, претпоставимо да оперативни радник погрешно мисли да осумњичени кога саслушава јесте стварни извршилац, а да он то заправо није. Како је највећи страх невинне особе да јој оперативни радник неће поверовати, она суочена са чињеницом да је оперативни радник сматра кривом постаје напета, уплашена. Последица тога је манифестовање симптоматских реакција својствених стварном извршиоцу које учвршћују већ присутно погрешно уверење оперативног радника о кривици осумњиченог. Размотримо сада обратну ситуацију - саслушање стварног извршиоца кога оперативни радник погрешно сматра невиним. У том случају, видевши да га оперативни радник сматра

²³

Осумњиченом је најчешће веома тешко да док изговара лаж гледа испитивача у очи. Међутим, он зна да га скретање погледа некада може одати, па се због тога труди да задржи контакт очима како би на испитивача оставио утисак своје искренности. Често у томе не успева, па скретање погледа настоји да "оправда" тзв. *измишљеним пословима* (на пример, скренуће поглед како би покупио неку длачицу са рукава, поправио крагну кошуље и сл. да би, након тога, поново успоставио раније прекинут контакт очима). Наиме, овакви поступци некада могу бити стварна потреба осумњичене особе, или пак последица узнемирености, нервозе невинно осумњичене особе која је узрокована ситуацијом у којој се она нашла (форензична збуњеност), последица неких душевних поремећаја и сл. Такође, *измишљени послови* се често користе како би се добило на времену у ситуацији када је постављено неко неочекивано, непријатно питање и када се мора размислити како би одговор изгледао смислено и логично.

БЕЗБЕДНОСТ

невиним, стварни извршилац постаје опуштенији, безбрижнији. Као последица тога не долази до манифестовања симптоматских реакција које су својствене стварном извршиоцу, а што би, по природи ствари, требало очекивати. Могућност да оперативни радник буде доведен у заблуду и у једном и у другом случају је очигледна.

Такође, чести су случајеви где оперативни радници своје уверење о кривици осумњиченог формирају на основу његове физичке сличности са неким другим лицем о коме они одраније имају позитивно или негативно мишљење.

Дакле, ако жели да дође до истине, оперативни радник мора бити ослобођен субјективизма, пристрасности, сујетног поступања и других сличних ставова који га могу одвести у сасвим другом смеру од онога којем он тежи - у заблуду.

Проблеми који отежавају интерпретацију невербалних и вербалних симптоматских реакција осумњиченог

Интерпретација симптоматске слике и, на основу тога оцена да ли је осумњичени који се саслушава стварни извршилац кривичног дела, веома је сложена. Иако неке манифестације симптоматске слике нису у потпуности под контролом воље осумњиченог, њихово манифестовање не може бити сигуран знак кривице осумњиченог. Психомоторни немир осумњиченог, знаци нервозе и др., указују на психичку неравнотежу осумњиченог која је изазвана његовом растућом унутрашњом напетостју. Међутим, поставља се питање чиме је изазвана та напетост. Да ли је њен узрок кривица осумњиченог или нешто друго? То није лако утврдити из следећих разлога:

НЕЈЕДНАКО ИСПОЉАВАЊЕ СИМПТОМАТСКИХ РЕАКЦИЈА

Различити људи, различите ствари доживљавају на различите начине и, самим тим, на њих различито реагују. Док једни веома успешно владају својим понашањем и прикривају своја унутрашња преживљавања, други то не успевају. Узмимо пример неемоционалних преступника. Манифестације њихове симптоматске слике нису толико изражајне с обзиром да они не осећају грижу савести нити кајање за извршено кривично дело. Осећања страха и напетости, са својим богатим телесним испољавањима су код ове категорије учинилаца кривичног дела веома слабо изражена и то посебно у ситуацијама када су сигурни да против њих не постоје чврсти докази²⁴. Са друге стране, имамо лица са веома интензивним симптомима својих унутрашњих преживљавања. Због безначајног повода (некада је довољно само посумњати у њихову искреност) ова лица испољавају мноштво симптома страха, не-сигурности, напетости²⁵.

Дакле, оперативни радник у сваком конкретном случају мора бити свестан постојања интериндивидуалних разлика између људи. Неки људи на стресне ситуације реагују бурно и снажно, за разлику од других који реагују споро и слабо. Такође, оно што је за једне стресна ситуација, за друге није. Према

²⁴ Симоновић, Б., оп. цит., стр. 173.

²⁵ Bender, Réder, Nack: Tatsachenfestellung vor Gericht, наведено према: Симоновић, Б., оп. цит., стр. 173.

томе, битан предуслов правилне интерпретације симптоматске слике јесте претходно добро упознавање личности осумњиченог.

ВИШЕЗНАЧНОСТ СИМПТОМАТСКИХ РЕАКЦИЈА

Симптоматске реакције попут лупкања ногама, гледања у страну (избегавање контакта очима), трљање дланова који се зноје или бледило на лицу, честе промене положаја седења и многе друге, могу указивати на кривицу осумњиченог, али и не морају. Њихово испољавање може бити последица неких других разлога, на пример, неадекватног поступања оперативног радника (вече на осумњиченог, лупа о сто, није му много стало да установи истину...), страха осумњиченог да неће моћи доказати своју невиност и сл. Осим тога, Владимир Кривокапић истиче да се осумњичени може налазити у стању тзв. форензичне збуњености која се манифестује као бледило, црвенило, подрхтавање, знојење, замуцкивање и обично се јавља код лица која имају први пут контакт са овлашћеним службеним лицем или истражним судијом у службеним просторијама²⁶. Дакле, симптоматске реакције које се испољавају у претходно наведеним ситуацијама, могу указивати на кривицу осумњиченог, која, заправо, не постоји, односно, оперативног радника могу довести у заблуду у погледу кривице осумњиченог. Можемо закључити следеће: **обзиром да исте симптоматске реакције у различитим ситуацијама могу имати различито значење, пред оперативног радника који настоји да исправно протумачи симптоматску слику осумњиченог поставља се нов проблем - проблем вишезначности симптоматских реакција.**

У вези са претходно наведеним, може се поставити питање: *"Како спречити да нас вишезначност симптоматских реакција не одведе у заблуду у погледу кривице осумњиченог?", односно, "Како оперативни радник треба да се понаша да би, на једној страни умањио страх невино осумњиченог, а на другој, повећао несигурност и "говор" симптоматске слике стварног извршиоца?".* Да би то било могуће, потребно је да оперативни радник, с једне стране, створи мирну атмосферу, пуну међусобног поверења, али у исто време, с друге стране, он мора оставити утисак о себи као особи која бескомпромисно трага за истином. Ако у томе успе, оперативни радник ће смањити страх невино осумњиченог, јер он увиђа да своју невиност може доказати, па, самим тим, постаје смиренији, док се симптоматске реакције које указују на његову кривицу испољавају у мањем обиму. У исто време, сугеришући стварном извршиоцу да му никако неће бити лако да га обмане, оперативни радник појачава његов страх од откривања и казне, а самим тим и испољавање симптоматских реакција које указују на његову кривицу.

СУБЈЕКТИВНОСТ ОПЕРАТИВНОГ РАДНИКА

Један од основних узрока погрешног тумачења манифестација симптоматске слике јесте субјективан став оперативног радника. Ту, пре свега, долази до

²⁶ Кривокапић, В.: Криминалистика тактика III, Полицијска академија, Београд, 1997, стр. 83.

БЕЗБЕДНОСТ

изражаја "Розенталов ефекат"²⁷. Наиме, због свог опште негативног става према криминалу и криминалцима, оперативни радник може несвесно селективно запажати само оне симптоме понашања који се слажу с његовим унапред створеним ставом или верзијом, а оне који су у супротности једноставно пропустити. Резултат тога је погрешна оцена²⁸.

У интерпретацији симптоматске слике осумњиченог велики значај има и интуиција коју поседује оперативни радник. Оперативни радници са израженом способношћу интуитивног мишљења²⁹ много лакше и и поузданије успевају да "прочитају", односно процене људе, њихову личност и понашање.

Поузданост интерпретације симптоматске слике зависи и од способности оперативног радника да уочава симптоматске реакције. Да би у томе био успешан, он мора константно увежбавати своју способност истовременог селективног посматрања појединих невербалних реакција и праћења садржине вербалног исказа осумњиченог³⁰.

Однос "субјективних" и "објективних" симптоматских реакција

Обзиром да људи имају своја уверења о томе како изгледа понашање особе која не говори истину, поставља се питање у којој мери су таква уверења исправна, односно, **у којој мери постоји разлика између "субјективних" симптоматских реакција** (симптоматске реакције које се по очекивањима људи појављују приликом лагања и на које они треба да усмере своју пажњу како би открили лаж свог саговорника) и оних "објективних" (симптоматске реакције за које је научним путем утврђено да се чешће испољавају код особа које лажу³¹). Зашто је то битно установити? Наиме, људи (међу њима и припадници полиције) често имају погрешна уверења у погледу тога које симптоматске реакције указују да нека особа не говори истину. Последица тога је да су ти људи мање успешни када је у питању откривање лаж, што, када је у питању полицијска професија, никако не сме бити случај. У којој мери постоји преклапање субјективних и објективних симптоматских реакција показује *табела 1*.

У *Табели 1* могу се уочити две колоне: једна, која показује које су то симптоматске реакције чије манифестовање, по мишљењу највећег броја људи,

²⁷ Розенталов ефекат (или ефекат очекивања експериментатора) се дефинише као појава систематског, нехотичног утицаја очекивања, веровања и ставова експериментатора на добијене резултате, коју је експериментално открио, брижљиво проучио и описао амерички психолог Р. Розентал (Rosenthal). У једном експерименту са пацовима, интелигентно понашање пацова зависило је од тога да ли је речено експериментатору да има посла са "глупим" или интелигентним "животињама".

²⁸ Росо, З., оп. цит., стр. 127.

²⁹ Интуитивно мишљење се заснива на несрезмерно малом броју података и скоковито је, односно нејасни су путеви премошћивања недовољне количине искуствених података. Дакле, основни подаци на основу којих се закључује су јасни, али је нејасан пут којим особа која закључује долази до своје тврдње или закључка.

³⁰ Опширније о начинима на које је могуће развијати способност процене лаж на основу симптоматске слике видети у Симоновић, Б., оп. цит., стр. 187. и Росо, З., оп. цит., стр. 302.

³¹ Иако је већа учесталост појаве појединих симптоматских реакција приликом изношења лаж утврђена научним путем, никако не треба извести закључак да постоји неки јединствени модел понашања својствен особама које лажу. Када би то било тако откривање лаж не би био проблем. Иако такав модел понашања не постоји, треба истаћи да постоји већа вероватноћа појаве одређених понашања код особа које не говоре истину, за разлику од особа које говоре истину и код којих је вероватноћа манифестовања таквих понашања мања. Дакле, терминем објективне или стварне симптоматске реакције се означавају управо таква понашања за која је научним путем доказано да постоји већа вероватноћа да ће се манифестовати код особа које не говоре истину.

треба очекивати код особа које не говоре истину (субјективне симптоматске реакције), и друга, која показује за које симптоматске реакције, по резултатима досада предузетих научних истраживања, постоји велика вероватноћа да ће се манифестовати приликом лажног исказивања неке особе (објективне симптоматске реакције).

Као што се види у колони "објективне (стварне) симптоматске реакције" научним путем је утврђено да на појаву лажи, са већом вероватноћом него неке друге симптоматске реакције, указују повишен глас и дуже паузе приликом исказивања. Остале симптоматске реакције попут застајкивања током исказивања (уметањем речца попут: дакле, значи, хм и др.), појаве грешака приликом исказивања (непотпуне реченице, понављање речи, реченица...) и спорији говор могу указати на лаж само ако је она комплексна и захтева већи когнитивни напор како би уверљиво била презентирана. Када се говори о невербалном понашању треба очекивати смањени број покрета руку, прстију, ногу и стопала.

Са друге стране, као што показује колона "субјективне симптоматске реакције", код већине људи постоји уверење да манифестовање свих, у табели наведених, симптоматских реакција указују на то да нека особа лаже.

Упоређивањем објективних и субјективних симптоматских реакција датих у табели 1, **може се закључити да људи (дакле и припадници полиције) у великој мери имају погрешна уверења у погледу симптоматских реакција које указују на то да нека особа не говори истину. Самим тим, не треба ни очекивати да ће они са већом поузданошћу бити у стању да "прочитају" лаж.** Резултати неколико спроведених научних истраживања, где су се у улози испитаника нашли припадници полиције и царинске службе, показују да се вероватноћа откривања лажи на основу симптоматских реакција од стране ових категорија испитаника креће од 45% - 60%. Дакле, може се закључити да је вероватноћа којом полицајци и царинници откривају лаж, отприлике иста као и вероватноћа да ће погодити на коју страну ("писмо" или "глава") ће пасти у ваздух бачен новчић, дакле 50%, што нимало није похвално³². Ово нарочито долази до изражаја ако се има у виду да професионалци (полицајци и царинници), којима је откривање лажи саставни део свакодневног посла, то чине подједнако ефикасно као и лаици, односно, обични грађани.

ДОКАЗНИ ЗНАЧАЈ СИМПТОМАТСКИХ РЕАКЦИЈА ОСУМЊИЧЕНОГ

Када оперативни радник уочи тзв. контролни модел понашања осумњиченог, следеће што треба да уради, када је реч о тумачењу вербалног и невербалног понашања осумњиченог, јесте да га упореди са понашањем које осумњичени испољава током процеса саслушања. Свако одступање од контролног модела, након што је сагледано у контексту ситуације у којој се јавља (нпр. да ли се промене у понашању јављају само онда када оперативни радник постави осумњиченом "непријатно" питање и сл.), не може бити доказ да осумњичени лаже, већ представља само једну индикацију која упућује на такав

³² Опширније о томе погледати: Vrij, A., оп. цит., стр. 74. - 82.

БЕЗБЕДНОСТ

закључак. Наиме, основно својство сваке појединачне симптоматске реакције јесте њена:

- **фрагментарност** (она указује само на један фрагмент целокупне "слике" кривице осумњиченог), и
- **несамосталност** (она сама за себе са малим степеном вероватноће указује на кривицу осумњиченог, али више симптоматских реакција које су међусобно тако повезане да искључују свако друкчије постојање спорног чињеничног стања, осим оног које произилази из њих, са великом вероватноћом могу указати на лаж, односно кривицу осумњиченог).

Због тога, са становишта поуздане оцене понашања осумњиченог (вербалног и невербалног), било би идеално да оперативни радник уочи присутност више, како невербалних, тако и вербалних симптоматских реакција (индиција да осумњичени лаже) које се, притом, испољавају једновремено - реч је о тзв. групи (*cluster*) индиција. На пример, након што му је оперативни радник поставио питање, осумњичени скреће поглед, додирује свој нос, прекршта ноге и мења свој положај у столицу. Притом, на постављено питање, не одговара одмах, већ му је потребно да мало размисли. Дакле, **како су појединачне симптоматске реакције недовољне да би поуздано указале на кривицу, односно невиност осумњиченог, овакво груписање симптоматских реакција (како оних невербалних, тако и оних вербалних), где се оне међусобно допуњују, повећава поузданост откривања лажно осумњиченог.**

ЗАКЉУЧАК

Једна од честих грешака коју у практичном спровођењу радње саслушања осумњиченог припадници полиције често праве је да пажњу усмеравају искључиво ка садржини вербалног исказа осумњиченог, не обраћајући, притом, пажњу на начин на који он исказује (вербално понашање), као и на покрете тела који то казивање прате (невербално понашање). То је погрешно из разлога што невербално и вербално понашање осумњиченог могу бити корисна допуна вербалног исказа осумњиченог, обзиром да могу наглашавати, мењати или чак негирати смисао оног што осумњичени говори. Истовремено ова понашања могу представљати и потпуно самосталан начин саопштавања који упућује на нешто сасвим друго од онога што је предмет вербалне комуникације. Због тога манифестације оваквих понашања све време трајања саслушања морају бити уочаване, анализиране и на прави начин тумачене. Међутим, то није нимало лако из разлога што иста понашања код различитих људи могу имати различита значења. Полицајац који се налази у улози испитивача током процеса саслушања мора пронаћи право значење ученог понашања, а свака грешка може водити у заблуду у погледу кривице осумњиченог. Последица тога може бити оптуживање невино осумњиченог, док стварни извршилац остаје на слободи спреман и охрабрен да учини ново кривично дело наносећи на тај начин штету читавом друштву.

Табела 1

ОБЈЕКТИВНЕ И СУБЈЕКТИВНЕ СИМПТОМАТСКЕ РЕАКЦИЈЕ ³³		
ВЕРБАЛНЕ СИМПТОМАТСКЕ РЕАКЦИЈЕ	СУБЈЕКТИВНЕ	ОБЈЕКТИВНЕ (СТВАРНЕ)
Висина гласа	+ ¹	+ ²
Застајкивање током исказивања употребом речи: дакле, значи, хм...	+ ¹	+ ²
Грешке током исказивања (понављање реченица, речи, непотпуне реченице...)	+ ¹	+ ²
Спорије исказивање	+ ¹	+ ²
Период ћутања између постављеног питања и добијеног одговора	+ ¹	* ²
Трајање периода ћутања током исказивања	+ ¹	+ ²
Учесталост периода ћутања током исказивања	+ ¹	* ²
НЕВЕРБАЛНЕ СИМПТОМАТСКЕ РЕАКЦИЈЕ	СУБЈЕКТИВНЕ	ОБЈЕКТИВНЕ (СТВАРНЕ)
Избегавање контакта очима	+ ¹	* ²
Смејање	+ ¹	* ²
Трептање очним капцима	+ ¹	* ²
Покрети руку ³⁴	+ ¹	- ²
Чешање главе, зглобова и сл.	+ ¹	* ²
Покрети шаке и прстију	+ ¹	- ²
Покрети ногу и стопала	+ ¹	- ²
Глава	* ¹	* ²
Торзо ³⁵	+ ¹	* ²
Промене позиције седења ³⁶	+ ¹	* ²

Л е г е н д а

- +¹ – код људи постоји уверење да се симптоматска реакција у већој мери манифестује код особа које не говоре истину;
- ¹ – код људи постоји уверење да се симптоматска реакција у мањој мери манифестује код особа које не говоре истину;
- *¹ – код људи постоји уверење да између симптоматске реакције и лагања не постоји веза;
-
- +² – повећава се код особа које не говоре истину
- ² – смањује се код особа које не говоре истину
- *² – није утврђено постојање везе са лагањем

³³ Vrij, A.: *Detecting lies and deceit*, John Wiley & Sons, Ltd, Chichester-England, 2002., стр. 64.

³⁴ Функционални покрети рукама који за циљ имају да промене и / или да замене садржаје вербалног исказивања.

³⁵ Покрети горњег дела тела (без руку). Обично су праћени покретом главе.

³⁶ Промена позиције седења обично је праћена покретима главе као и покретима ногу и стопала.

БЕЗБЕДНОСТ

ЛИТЕРАТУРА:

1. Алексић, Ж., Миловановић, З.: *Лексикон криминалистике*, Глосаријум, Београд, 1999.
2. Brougham C.: *Nonverbal communication: can what they don't say give them away?*, FBI Law Enforcement Bulletin, Washington, 1992.
3. Водинелић, В.: *Криминалистика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.
4. Водинелић, В.: *Леонхартова метода испита окривљеног (осумњиченог)*, ЈРКК, 2/1989.
5. Vrij, A.: *Detecting lies and deceit*, John Wiley & Sons, Chichester-England, 2002.
6. Gudjonsson, G.: *The psychology of interrogations, confessions and testimony*, JOHN WILEY & SONS, 1992.
7. Zielinski, D.: *Body language*, Presentations, April 2001.
8. Zulawski, D. E., Wicklander, D. E.: *Practical aspects of interview and interrogation*, CRC press, 2002.
9. Inbau, F. E.: *Полицијско испитивање - практична потреба*, „Избор“, МУП Републике Хрватске, Загреб, 4/1961.
10. Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1998.
11. Кривокапић, В.: *Криминалистика Тактика III*, Полицијска академија, Београд, 1998.
12. Крост, Н.: *Саслушавање*, „Избор“, МУП Републике Хрватске, Загреб, 4/1986.
13. Крстић, О.: *Откривање лажи-симптоматска слика саговорника*, Принт-график, Београд, 1995.
14. Крстић, О.: *Симболи, знакови и значења у криминалистици*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.
15. Louwage, F. E.: *Неколико запажања о полицијском саслушању*, „Избор“, МУП Републике Хрватске, Загреб, 1/1955.
16. Мавер, Д.: *Криминалистика*, Часописни завод Урадни лист Републике Словеније, Љубљана, 1997.
17. Миловановић, Р.: *Полицијска психологија*, Полицијска академија, Београд, 1998.
18. Modly, D., Корајлић, Н.: *Криминалистички рјечник*, Центар за културу и образовање Тешањ, Тешањ, 2002.
19. Nowicki, E.: *Body language*, Law & Order, Wilmette, Aug. 2001.
20. Owen, G.: *The interview challenge*, FBI Law Enforcement Bulletin, Washington, April 2000.
21. Путник, Д.: *Судска психологија (скрипта)*, Уредништво часописа "Народна милиција", Београд, 1962.
22. Росо, З.: *Информативни разговор и интервју*, Министарство унутрашњих послова, Загреб, 1995.
23. Симоновић, Б.: *Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду*, Правни факултет, Крагујевац, 1997.
24. Sczcesny, P.: *Suspects interviews*, Law & Order, Wilmette, Jun 2002.
25. Требјешанин, Ж.: *Речник психологије*, Стубови културе, Београд, 2000.

26. Fährmann, R.: *Psihološka analiza govora i tehnika saslušavanja*, „Izbor“, MUP Republike Hrvatske, Zagreb, 1/1963.
 27. Canter, D., Laurence, A. (ed.): *Interviewing and Deception*, Ashgate Publishing Company, 1999.
 28. Waltman, J. L., Golen, S. P.: *Detecting deception during interviews*, Internal Auditor, August 1993.
-

SUSPECT'S SYMPTOMATIC PICTURE DURING INTERROGATION

Abstract: Suspect's symptomatic picture is useful addition of the contents of his verbal statement because it can emphasize, change or even deny meaning of what he is saying. Because of that, during the interrogation its manifestations must be noticed, analyzed and on proper way interpreted. This article tends to point out importance of reliable interpretation of suspect's behavioral symptoms, as well as problems that can appear on that occasion.

Key words: suspect's symptomatic picture, interrogation, suspect's verbal statement, detecting lies, suspect's behavior.
